

O'ZBEKISTONDA KAMERAL VA SAYYOR SOLIQ TEKSHIRUVLARINI AMALGA OSHIRISH TARTIBI

Haqnazorov Baxtiyor

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi

4-bosqich 5mm-2022 guruh talabasi

Email address: baxtiyorhaqnazorov1@gmail.com

Telefon raqami: +998884292809

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20604218>

Annotatsiya. Ushbu ishda O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi doirasida soliq nazoratini tashkil etishning eng muhim shakllari bo'lgan kameral va sayyor soliq tekshiruvlarini amalga oshirishning huquqiy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Maqolada (ishda) har ikki tekshiruv turining o'ziga xos xususiyatlari, ularni o'tkazish muddatlari, soliq organlari va soliq to'lovchilarning huquq hamda majburiyatlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, soliq xavfini tahlil qilish tizimi (xavfni boshqarish tizimi) vositasida tadbirkorlik subyektlarini tekshirishga tanlab olish mezonlari va bu jarayondagi so'nggi raqamlashtirish islohotlari tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida soliq nazorati samaradorligini oshirish va soliq to'lovchilar huquqlarini himoya qilishni takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: soliq nazorati, kameral tekshiruv, sayyor soliq tekshiruvi, Soliq kodeksi, xavfni boshqarish tizimi, soliq to'lovchi, raqamlashtirish.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar sharoitida soliq tizimini modernizatsiya qilish va tadbirkorlik subyektlari uchun qulay investitsiya muhitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Soliq majburiyatlarining adolatli va o'z vaqtida bajarilishini ta'minlashda soliq nazorati tizimi, xususan, kameral va sayyor soliq tekshiruvlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi ¹.

Yangi tahrirdagi Soliq kodeksi ijrosi doirasida soliq tekshiruvlarini o'tkazish tartibining raqamlashtirilishi, "Inson omilisiz" tahlil qiluvchi Soliq xavflarini boshqarish tizimining (risk-analiz) joriy etilishi ushbu jarayonlarning shaffofligini tubdan oshirdi ². Biroq, amaliyotda kameral va sayyor soliq tekshiruvlarini amalga oshirishda soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasida huquqiy tushunmovchiliklar, hisobotlarni tekshirish muddatlari hamda ortiqcha ma'muriy yuklamalar bilan bog'liq muammolar hali ham saqlanib qolmoqda. Shu bois, ushbu tekshiruv turlarini o'tkazishning huquqiy mexanizmlarini yanada takomillashtirish, soliq nazorati samaradorligini oshirish va halol tadbirkorlar huquqlarini himoya qilish tizimini kuchaytirish, jumladan kameral tekshiruvlarni soddalashtirish masalalari bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga egadir ³.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi soliq qonunchiligiga ko'ra, soliq nazoratini tadbirkorlik faoliyatiga aralashmagan holda tashkil etishning eng asosiy shakli kameral soliq tekshiruvidir. Soliq kodeksining 138-moddasiga asosan, kameral tekshiruv soliq organi tomonidan soliq to'lovchi huzuriga bormasdan, hisobotlar va davlat organlarining ma'lumotlar bazasidagi ko'rsatkichlarni o'zaro solishtirish orqali amalga oshiriladi ⁴. Mazkur jarayon to'liq raqamlashtirilgan bo'lib, Soliq xavflarini boshqarish tizimi ("risk-analiz") yordamida

¹ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 138-139-moddalar

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-janvardagi 1-son qarori

³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 13-martdagi 132-son qarori

⁴ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 138-modda

avtomatlashtirilgan. Tizim soliq to'lovchilarni uchta ("yashil", "sariq" va "qizil") yo'lakka ajratadi va inson omilini kamaytiradi ⁵. Biroq amaliyotda, soliq organlari tomonidan kameral tekshiruv davomida ko'pincha qonunda ko'zda tutilmagan ortiqcha hujjatlarni talab qilish yoki soliq to'lovchining hududiga kirish holatlari kuzatilar edi. Ushbu muammoni bartaraf etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 13-martdagi 132-son qarori bilan kameral tekshiruv davomida soliq organlariga tadbirkor hududiga kirish, binolarni ko'zdan kechirish va hujjatlarni olib qo'yish qat'iy qat'iy taqiqlab qo'yildi ⁶. Bu esa ma'muriy yuklamalarni sezilarli darajada kamaytirdi.

Sayyor soliq tekshiruvi esa kameral tekshiruvdan farqli ravishda, bevosita soliq to'lovchining hududida o'tkaziladi. Ushbu tekshiruv turi faqatgina buxgalteriya hujjatlarini emas, balki tovar-moddiy boyliklar harakatini, xodimlarning haqiqiy sonini va kassa operatsiyalarini haqiqiy holatda tekshirishga qaratilgan ⁷. Sayyor tekshiruv davomida soliq organlari soliq hisoblash huquqiga ega emas, ularning vazifasi faqat hisobotlardagi ma'lumotlarning to'g'riligini joyida o'rganish va huquqbuzarliklar profilaktikasini ta'minlashdan iboratdir. Amaliyot tahlillari shuni ko'rsatadiki, soliq nazoratining bu ikki shakli o'rtasidagi chegaralarni aniq belgilash va ularni o'tkazish muddatlariga qat'iy rioya qilish soliq ma'murchiligining shaffofligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari sharoitida kameral va sayyor soliq tekshiruvlarini o'tkazish tizimi tubdan takomillashtirildi. Oliz olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Soliq nazoratiga raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan. Xavflarni boshqarish tizimining joriy etilishi halol tadbirkorlar faoliyatidagi ortiqcha tekshirishlarni kamaytirdi va soliq idoralaridagi korrupsion omillarga chek qo'ydi ⁸.

Kameral soliq tekshiruvlari vaqtida soliq organlarining vakolatlari qonun bilan cheklanishi (hududga kirmaslik, binolarni ko'zdan kechirmaslik) tadbirkorlik subyektlarining huquqiy himoyasini yangi bosqichga olib chiqdi ⁹.

Sayyor soliq tekshiruvlari soliq to'lovchining joriy faoliyatidagi real holatni aniqlashda muhim vosita bo'lib qolsa-da, uni o'tkazish jarayonida tadbirkorlarga soliq qo'shimcha hisoblash amaliyotini cheklash barqaror biznes muhitini ta'minlamoqda ¹⁰.

Soliq ma'murchiligini yanada yaxshilash maqsadida kameral tekshiruv jarayonida aniqlangan tafovutlar bo'yicha soliq to'lovchiga yuboriladigan so'rovnomalarni yanada soddalashtirish va tizimdagi tahliliy dasturlar algoritmlarini xatolarsiz ishlashini ta'minlash tavsiya etiladi. Bu chora-tadbirlar mamlakatimizda investitsiya muhitini yaxshilash va soliq tizimining shaffofligini oshirishga xizmat qiladi.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-son qarori

⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 13-martdagi 132-son qarori

⁷ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 139-modda

⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-son qarori

⁹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 13-martdagi 132-son qarori

¹⁰ O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 139-modda